

М.Ю.Токар

**УКРАЇНЦІ ТА ПАРТІЙ І ГРОМАДСЬКІ
ОБ'ЄДНАННЯ З ОГЛЯДУ ІСТОРИЧНОЇ
ТРАДИЦІЙНОСТІ**

Найхарактернішою рисою політичного життя українського суспільства є існування груп людей, які об'єднуються за спільними ознаками. Подібні групи є типовими для українців з огляду історичного минулого. Традиціоналізм групування чи об'єднання був і залишається основою їх життя й діяльності. Причому українцям притаманне саме добровільне, а не силове, об'єднання тих чи інших груп і, як правило, довкола одного суспільного явища. А в цьому, в свою чергу, і є сила українського суспільного життя, підстава його організації.

Однак, щоб довести реальність твердження такої думки, треба простежити історичне минуле українців і знайти корінь традицій громадських і політичних об'єднань. Отже, об'єднання в групи, рухи, товариства, партії мають свої споконвічні історичні засади, чи це повинні, яка привнесена в життя суспільства чужою культурою? Тільки таким чином ми зуміємо визначити роль, яку відіграють структурні організації у політичному житті українського суспільства і довести актуальність даної проблеми.

Отже, громадські організації та рухи — це добровільні, масові об'єднання громадян, що виникають внаслідок їхнього вільного волевиявлення на основі спільних інтересів і завдань. Таке визначення дають сучасні політологи [2,70]. Однак історії відомі факти, коли подібні громадські організації утворювалися на основі силового об'єднання. Так, наприклад, відомий юрист і політолог Станіслав Дністрянський вказував, що "існують ще окремі організації суспільних цілей, які своєю суспільною метою чи своєю соціальною внутрішньою установою прив'язують членів без огляду на особисту волю" [4,699]. Він мав на увазі передусім товариства, які примусово створюються із промислових робітників на підприємствах. Навіть диктатори вбачали в існуванні організаційних об'єднань населення щось вигідне для своєї влади. Це підтверджують слова диктатора Португалії Салазара: "Найважливішим політичним завданням є організувати народ як натуральний організм в державних рамках із попануванням добровільних груп". Однак українському

суспільству такі традиції не були притаманні і не залишили будь-яких основ для наслідування.

Актуальність теми про місце і роль громадських об'єднань і партій в сучасному українському суспільстві ще важлива й тому, що українська держава проходить важкий суспільно-політичний період становлення й адаптації незалежного життя, а значить вплив народних мас на подібні "інстанції" — це своєрідний каталізатор, який створює баланс політичних сил і направляє державницький апарат в потрібному для майбутнього України політико-правовому руслі.

Про актуальність теми говорить і доступна література (історична, політологічна, правова, публіцистична), в якій дається оцінка діяльності організації і партій, а також визначається роль впливу на їх діяльність з боку українського населення. Особливої уваги історичному розвитку суспільства надавали відомі науковці і політики. Насамперед, це М.Грушевський, В.Винниченко, В.Лизинський, Д.Донцов, Ю.Липа, Л.Лисяк-Рудницький та інші. У своїх працях вони неодноразово зверталися до суспільної думки й політичної активності населення України впродовж її багатомікового існування.

Сучасні науковці підтверджують теорії своїх колег-попередників і на їх основі створюють подальші перспективні моделі для суспільно-політичного розвитку українців (наприклад Ю.Римаченко та інші). Крім того, з'явилася багато розробок у чисельних авторів "Історії України", що не може не радувати любителів історії (мова йде про праці як на рівні середньої освіти, так і академічні видання). На історію і майбутність суспільно-політичної думки в Україні, що безпосередньо стосується проблеми ролі громадських об'єднань і партій в українському суспільстві, постійно звертають увагу викладачі вузів. Їхні методичні розробки (конспекти і матеріали лекцій) виконують важливу допоміжну функцію для молодих спеціалістів.

Свідчення про об'єднання людей зі спільними поглядами на природу, суспільство та інші важливі компоненти життя можна знайти вже у стародавніх суспільствах. Починаючи з античних часів, у різні періоди з'являлися різноманітні суспільні об'єднання, які до певної міри впливали на суспільно-політичний розвиток. Такими об'єднаннями можна вважати середньовічні лицарські ордени, різноманітні таємні організації (наприклад масонські ложи) та інші. З розширенням демократичних основ та

зростанням рівня політичної культури в XIX ст. простежується тенденція до розширення розмаїття громадських об'єднань та рухів. Також зростає їхній вплив на функціонування і розвиток суспільства в цілому.

На території сучасної України групи або союзи груп так само відомі з давніх часів. Пізніше можна пригадати князівські часи Київської Русі та Галицько-Волинської держави, козацький період славної Гетьманщини, культурно-освітні громади і братства у часи предтечі українського відродження (кінець XVIII – XIX ст.). Це те, на чому базуються традиції українського політичного життя, життя суспільних груп та об'єднань. Вони є типовими як для економічного (чумацькі союзи, артілі, фермерства), так і культурного (згадувані братства й "Просвіти") життя. Тому об'єднання чи група є найстарішою українською традицією внутрішнього впорядкування. Загалом історія людських взаємостосунків вказує на те, що український народ за своєю сутністю є народом солідаристів, суспільним ідеалом якого, в більшості випадків, є група, а не індивідуальність. Тому хотілося б погодитися із думкою відомого українського письменника і публіциста Юрія Липи, що "найприродніше місце українця — це перебування в групі, а ніколи — поза групою. В групі розвивається він найліпше. Українське суспільство було, є і буде як образ взаємовідносин груп" [7, 220].

Історія громадських об'єднань в Російській імперії, куди входило більшість українських земель, налічує не набагато більше двох сторіч. 31 жовтня 1765 року імператриця Катерина II затвердила статут першого в державі громадського об'єднання — Вільного економічного товариства. А в Західній Європі на той час уже була розвинута ціла система найрізноманітніших громадських об'єднань, що становили основу громадянського суспільства. Майже всі вони виступали як позадержавні структури для захисту інтересів громадян від черезмірного втручання держави [2,70]. Згодом у Росії розвиток громадських об'єднань пішов дещо іншим шляхом. Внаслідок запізненого формування правового законодавства для громадських об'єднань, вони не отримали характеру соціальної альтернативи. Однак ці громадські об'єднання тут не завжди виступали захисниками інтересів громадян (як в Європі), а були продовженням влади держави у громадському суспільстві. У 20-40-ві роки XIX ст. в Україні визначаються головні напрями діяльності громадських

об'єднань. На цей час тут їх було вже досить велика кількість. За основними напрямками діяльності їх поділяли на благодійні товариства, національно-визвольні товариства, професійні об'єднання, громадські об'єднання (метою яких було національне відродження), христіанчі товариства. За масштабом діяльності в Україні в той час були імперські, всеукраїнські, міські, повітові та сільські громадські об'єднання [2,71].

На рубежі XIX–XX ст. в українців з'явився черговий шанс відродити політичні традиції. Багато представників нації стали членами опозиційних до влади товариств і політичних партій, які представляли різні політичні напрями (народницький, консервативний, комуністичний, націоналістичний). Серед них можна назвати кращих представників української інтелігенції — І.Франко, М.Грушевський, В.Винниченко, В.Липинський та інші. Подібні події найважчого для українців XX ст. не змогли викоренити єдність традиційних груп, хоча, потрібно відмітити, завдали потужного удару їх сутності і якщо не зупинили розвиток даної субстанції, то подекуди змінили її напрямки.

Про існування в українців традиційної прихильності до об'єднання в партії, рухи чи громадські організації писав відомий політичний діяч XX ст. ідеолог українського націоналізму Дмитро Донцов. У праці "Орден — не партія" він вказував на роль і сутність об'єднаного товариства козаків у Запорізькій Січі [5,177]. На прикладі європейського "партійництва" Д.Донцов вказував, що період початку XX ст. схильний до партійного занепаду, хаосу і постійного пристосування. У свою чергу він пропонував створення не традиційної партійної організації, а чогось нового, на зразок форми орденського типу. Автор пише, що партії існують і далі, "але не вони загартують дух загалу, не вони врятують загрожені традиції, не вони скристалізують думку покоління, не вони випроставлять моральний хребет нації, не вони нададуть нинішній блиск й атракцію її правдам, не вони викорчкують так глибоко закоріненій у нас комплекс "інферіорності"..." (некельності – авт.) [5,198]. Відстоюючи свою думку, Д.Донцов вбачав у орденській організації єдину силу побудовану на традиціях українського суспільства: "Тому не хайочивсь за ідею модерної "демократії", безсилої в боротьбі з комунізмом і з якою "орденською" силою, мусять Україна їм протиставити стару ідею нашу нового Ордену, взорованого на ордені "лицарства запорозького", з своїм протектором Архангелом

Михайлом, патроном Києва і України..." [5,200]. І хоч як прихильник іншої структурної організації, він підтвердив споконвічну схильність українців до діяльності в політичних групах.

В'ячеслав Липинський, який був лідером політичної організації на зразок ордену (Український Союз Хліборобів-Державників), основи політичної свідомості українців також шукав у історії козаччини [1,54-56]. У своїх "Листах..." він писав: "Сама ідея станових організацій і перебрання ними обслуговування суспільно-виробничих і громадських справ, без сумніву здорова. Це відповідає духовності українського народу, як нації, в політичному і господарському житті держави..." [3,34-35].

Можна пригадати ще багатьох видатних українських мислителів, політологів, істориків, письменників, які чи екскурсами в минуле, чи безпосередньо своєю діяльністю доводили, що українці мають хороші політичні традиції, і всякого роду політичні об'єднання відігравали, відіграють і скоріш за все й далі відіграватимуть провідну роль у політичному житті суспільства.

За радянських часів в Україні вся система громадських об'єднань була ліквідована. Всі товариства контролювалися державою, були принципово змінені їх функції, завдання й цілі. А цим самим змінилося їх місце і роль у суспільному житті. Суспільство в черговий раз пережило занепад політичного життя. Тоталітарна система звичними для "східного сусіда" методами знищувала національно-культурні традиції українського народу. А саме культурно-просвітницька діяльність суспільства, на нашу думку, є каталізатором політичного життя суспільства.

У період краху комуністичної системи (кін. 80-х — поч. 90-х рр.) в українському суспільстві намітилися позитивні зміни, які врешті-решт привели до утворення своєї державницької думки й політики. Каталізатором цих перетворень стало традиційне бажання українців об'єднуватись в групи і відстоювати свої переконання. Лібералізація суспільно-політичного життя, на яке було змушене піти керівництво Радянського Союзу, надало нового поштовху й "дихання" багатьом представникам української інтелігенції, науковцям тощо. Так, спочатку почали виникати групи "зелених", а в 1987 році з'явилася асоціація "Зелений світ". Того ж року у Львові

виникли "Товариство Лева", в Києві — Український культурологічний клуб, а в 1988 році — Український клуб "Спадщина" та студентське об'єднання "Громада" [6,413].

Наявність подібних клубів, товариств, громадських організацій отримали чітке політичне забарвлення. Саме політизація суспільства й стала такою собі своєрідністю суспільно-політичного життя в Україні цього періоду. Роль цих групових відразу зросла, так як через них і спільно з ними українці дістали можливість гостро критикувати існуючу систему, культурно-національну політичну великодержавність центру тощо. Підвищення активності народних мас зумовило і повернення на батьківщину українських політичних в'язнів, які відразу очолили різні політичні напрямки суспільно-політичної боротьби (В.Чорновіл, Л.Лук'яненко та інші).

Не останню роль в тогочасній ситуації в Україні відіграло виникнення в СРСР народних рухів. Так, 7 липня 1988 року Українська Гельсінська Спілка (УГС), створена на основі спільнотівської Української Гельсінської Групи, видала й розповсюдила "декларацію принципів", яка базувалася на методах побудови демократичної країни із своєю державною українською мовою, своїм військом та іншими радикальними на той час нововведеннями [6,414]. Така позиція була дуже важливою і необхідною для політичного життя українського суспільства. Роль і місце тогочасних процесів підтверджується і участю населення в мітингах, які прокотилися широкою хвилею по всій території країни. Період 1988-1990 років подарував суспільству нові організації, які відігравали й продовжують відігравати неабияку роль в політичному житті України. Це, наприклад, "Народний рух України за перебудову" (далі РУХ - ант.), Українське історико-просвітницьке товариство "Меморіал", Товариство української мови ім. Т.Шевченка, культурно-освітнє товариство "Просвіта". І саме участь у діяльності цих організацій вчених, письменників, політиків надала своєрідності, відкритості, знонності і впевненості у своїх національних вимогах і переконаннях. А це, в свою чергу, допомогло залучити більшу, а ніж раніше кількість людей до суспільно-політичної боротьби за права народу.

Своєрідним "бойовим хрещенням" для активістів нових організацій стали вибори народних депутатів СРСР навесні 1989 року [6,415]. Саме тоді з'явилася демократичні паростки у

висуванні кандидатів та створення легітимної опозиції у державних структурах. І це є ще одним прикладом впливу громадянської на політичне життя в країні. Подальші події показують, що в Україні є добрий ґрунт для становлення і розвитку багатопартійності. У перші роки незалежного існування нашої держави на світ з'явилися такі партії, як Демократична Партія України, Українська Республіканська Партія, Соціал-Демократична Партія (пізніше в середині неї стався розкол), Партія Демократичного Відродження, Соціалістична Партія та багато інших. Потрібно відмітити, що Комуністична Партія України в перші роки незалежності, хоч і зазнала деяких змін (втрата авторитету і зменшення кількості членів), продовжувала широко впливати на політичне життя суспільства і псеукраїнський секторат.

Ще одним важливим моментом, який говорить про вплив та роль партій, рухів і громадських організацій на політичне життя українського суспільства, була концентрація громадської політичної активності напередодні та під час виборів президента чи депутатів всіх рівнів рад. Першою всеукраїнською хвилею подібної активності можна вважати кінець 1991 року. Як відомо, цьому передували стрімкі події антидемократичного заколоту, його провалу і проголошення незалежності України. Остання подія була зустрінута українським суспільством з неабияким ентузіазмом. А під час проведення загальноукраїнського референдуму про підтвердження проголошеної незалежності з 84 відсотків громадян, що прийшли на дільниці, її підтримали 90,3 відсотки [6,428].

Подібна активність громадян спостерігалася упродовж кожної передвирчої компанії. Така ситуація є традиційною і зрозумілою. Адже кожна людина, яка вболіває за своє майбутнє і майбутнє молодого покоління намагається безпосередньо вплинути на суспільно-політичний розвиток України. Своєрідністю політичного життя суспільства є ще й те, що громадські об'єднання й культурні товариства, які не беруть активної політичної участі, можуть впливати на урядові й опозиційні сили акціями громадської непокори, масовими й писемними заявами і протестами. Останні також виражають думку громадськості або якоїсь її групи і відіграють не останню роль в політичному житті українського суспільства (наприклад "Просвіти").

Одним, виключно зацікавленим для нас має період парламентських виборів 1998 року, який справедливо називали "демократичним шансом України". По-перше, в сучасній історії України вибори до єдиного законодавчого органу держави — Верховної Ради — в згаданому році вперше проходили за новим законом "Про вибори народних депутатів України". По-друге, громадяни України дістали можливість обирати не тільки між окремими кандидатами в депутати, а й між політичними партіями. Для населення це означало, що вони можуть підтримати і кандидатів від політичних партій та виборчих блоків партій. Така система виборів існує в багатьох країнах світу і, як правило, є дієвим засобом політичного структурування суспільства і становленням політичної відповідальності партій та об'єднань. Труднощі державного становлення, які Україна відчувала і продовжує відчувати протягом останніх років, були частково спричинені відсутністю таких чинників політичної системи. Тому парламентські вибори 1998 року мали шанс стати визначальними для зміцнення й демократизації політико-партійної системи молодої української держави. Великого значення ці події набули з огляду перспективи партійних організацій та об'єднань. На нашу думку, післявиборчий період (нічия парламентської перемоги восьми партій) був використаний не в інтересах українського суспільства, оскільки призвів до подальшого розширення і дроблення політичних партій. Це може призвести до зміни місця і ролі партій, рухів громадських об'єднань в політичному житті українського суспільства. У свою чергу, така ситуація, безперечно, негативно відобразиться на суспільно-політичному житті, а можливо посприяє більшій аполітизації й так досить неоднорідної маси населення України. Адже існування великої кількості політичних партій не завжди говорить про демократичність (в потрібному розумінні значення) суспільства.

У сучасному українському суспільстві відбуваються процеси, які більше схожі на пошук істинного єдиного шляху, який забезпечить нормальне політичне життя в країні. У цьому аспекті важливим є створення єдиного демократичного простору, що має зближити демократичні сили України і на рівні державної влади. Оскільки основним завданням сучасності є і забезпечення принципів справедливості у всіх сферах життя і особливо

національній, то роль партій і організацій на цьому шляху надзвичайно велика. Лише такий підхід дає змогу розв'язувати суперечності внутрішньополітичного характеру, розбіжність інтересів різних верств населення та інше.

Так, наприклад, у Маніфесті політичних партій, рухів, об'єднань, угруповань, громадських організацій, одностайно прийнятому на всесвітньому форумі українців, було записано: "В цій нашій державі повинні знайти втілення виховані мрії і прагнення українського народу та всіх національностей, що проживають на українській землі. Сподіваємось, що в цій державі увінчаються перемогою діяння наших національних пророків, боротьба багатьох поколінь нашої нації, подвиги мучеників і героїв, які вставали зі зброєю за волю України. Це наша держава продовжує тисячолітню історичну традицію Українського державотворення, започаткованого київськими князями, розгорнуту великими гетьманами та підпиту до нового життя українськими державними утвореннями двадцятого століття" [8,145]. Тому у розрізі цього своєрідного завдання на політичні партії та громадські організації покладається дуже важлива відповідальність, покликана здійснювати політичне виховання населення. З іншого боку, слабкість політичних партій і нерозвинутість громадянського суспільства в Україні можуть створити в майбутньому небезпечну ситуацію, яка може привести до нестабільності. Отже, їх роль була і залишиться надзвичайно великою, насамперед у передбаченні та недопущенні антидержавницьких вирішень політичних проблем.

Оскільки, громадське життя об'єднує розбіжні політичні інтереси народу і держави в окремі групи, то саме вони і виступають в ролі політичних партій. Їхня діяльність можлива лише при наявності в державі парламентаризму або конституційної основи державного життя. Лише таким шляхом населення дістає право безпосереднього впливу на організацію влади в державі. Хоча батьківщиною політичних партій прийнято вважати Англію, для українців подібна структурна організація теж притаманна, але знову ж таки лише при умові демократичного парламентського розвитку країни.

Громадсько-політичні рухи викликають у науковців особливий інтерес, оскільки вони служать виникником і чинником суспільного поступу. Діяльність політичних партій і громадських об'єднань, які чутливо реагують на суспільні імпульси, істотно

впливає на перебіг історичних подій, особливо, коли історія робить свій черговий крутий поворот. Більше того, на основі зробленого аналізу в минуле України можна помітити певні закономірності і тенденції політичного розвитку народу. У часи національного пробудження українського суспільства знаходилися групи людей, які об'єднувалися спільними інтересами і намагалися вплинути, першочергово, на політичне життя держави. Своєрідність такого стану речей полягає в тому, що упродовж своєї багатовікової історії українці лише в короткі історичні проміжки були "іноземцями" на своїй землі. Тому політичні і громадські утворення загартовували політичний потенціал і перспективи свого розвитку в боротьбі з пануючими над Україною іноземними силами. Підтвердженням такого положення можуть слугувати діяння багатьох відомих політиків і науковців. А оскільки передумови створення та діяльності партій, рухів і громадських об'єднань базуються саме на громадській думці, на суспільно-політичній активності населення і, врешті-решт, повинні виражати його інтереси перед державною владою, то роль партій та інших організаційно-структурних об'єднань без сумнівно є надзвичайно великою. Особливо це важливо в ситуації, в якій знаходиться сучасна українська держава. Обравши демократичний шлях розвитку у всіх сферах суспільно-політичного життя і маючи за приклад західно-європейській (чи світовий) варіант демократії, Україні необхідно пристосувати його до реалій і перспектив розвитку власного суспільства. І в цьому напрямку активність партій та об'єднань має стати незамінним інструментом у взаємних відносинах народу і держави.

Таким чином, існування громадських організацій, рухів, партій є невідемним елементом будь-якого демократичного суспільства. Їх соціально-політичне призначення і роль полягає, насамперед у тому, що вони допомагають людям у невладдєнному житті, звільняють особистість від необхідності самостійно вирішувати безліч проблем, відкривають широкі можливості для суспільно-політичної ініціативи народу для здійснення ним самоврядування. Віряться, що новий закон "Про політичні партії в Україні", підписаний президентом України Л.Кучмою 5 квітня 2001 року, реалізує на правовому рівні демократичні основи політичного розвитку українського суспільства [9].

1. Бледкан М.І. Суспільно-політична та філософська думка в Україні кінця ХІХ—ХХ століть. (Матеріали до лекцій). — Ч.2. — Ужгород, 1999. — 72с.
2. Вегелі М.М., Остапчук Ю.О. Політологія: Конспект лекцій. — Ужгород, 1999. — 84с.
3. Гришко В., Базілевський М., Ковалів П., В'ячеслав Липинський і його творчість. — Нью-Йорк, 1961. — 86с.
4. Дністрянський С. Загальна наука права і політики (фрагмент) // Політологія. Кінець ХІХ — перша половина ХХ ст. (Хрестоматія). — Л., 1996. — С.689—702.
5. Донцов Д. Хрестом і мечем. Твори. — Торонто—Нью-Йорк—Лондон, 1967. — 320с.
6. Історія України. Нове бачення / Під ред. В.А. Смолія. — К., 1996. — Т.2. — 494с.
7. Липа Ю. Призначення України. — Л., 1992. — 270с.
8. Рымаренко Ю.І. Національний розвиток України. — Л., 1992. — 270с.
9. Урядовий Кур'єр. — 2001. — 28 квітня.